

ZINĀTNES DZĪVE

PĀRSKATS PAR LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DARBU 2009. GADĀ

2009. gadā ekonomiskās krīzes ietekmē jau tā nepilnīgais finansējums zinātnei tika krasi samazināts. LU Latvijas vēstures institūtam tas veidoja tikai 58% no iepriekšējā – 2008. gadā piešķirtā budžeta. Šādā situācijā mūsu galvenais uzdevums bija “izdzīvot”, proti, saglabāt institūtu kā vēstures zinātniski pētniecisko iestādi un kvalificēto akadēmisko personālu. To, kā 2009. gadā samazinājās finansējums gan zinātniskajiem pētījumiem, gan saruka pasūtījumu darbu apjoms, uzskatāmi parāda tabula.

Nr. p.k.	Finansējuma avoti	2008. g. (lati)	2009. g. (lati)
1.	LZP granti un cits LZP finansējums	182 023	121 796
2.	Valsts pētījumu programma “Letonika”	265 000	176 330
3.	Zinātniskās darbības bāzes finansējums	245 008	129 507
4.	Līgumdarbi ar LR pašvaldībām un juridiskām personām	80 688	30 000
5.	Līgumdarbi ar ārvalstu juridiskām personām	10 081	–
Kopā:		782 800	457 633

2009. gadā tomēr institūtā strādājošo skaits nedaudz samazinājās, pirmkārt, divām ilggadējām institūta Bioarheoloģisko materiālu krātuves darbiniecēm N. Smotrovai un I. Šmerliņai aizejot pensijā un, otrkārt, samazinot institūtā nodarbināto studentu skaitu. Pateicoties mūsu zinātnieku pašreizējai un neskatoties uz samazināto atalgojumu, 2009. gadā institūta piecās nodaļās, vienā laboratorijā, trīs krātuves aizvien strādāja 58 darbinieki (51 pamatdarbā, 7 blakusdarbā). No kopējā nodarbināto skaita institūtā vairāk nekā puse (57%) bija zinātņu doktori. 2009. gada jūnijā doktoru saimei pievienojās Ineta Lipša, aizstāvot promocijas darbu “Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918.–1940. gads”. Kopumā LU Latvijas vēstures institūtā bija 16 vadošie pētnieki, 16 pētnieki, 10 asistenti un 16 – zinātniski tehniskais un zinātni apkalpojošais personāls.

LU Latvijas vēstures institūtā 2009. gadā zinātniski pētnieciskais un arī krājumu darbs noris, galvenokārt pētniekiem iesaistoties Valsts pētījumu programmas (VPP) “Letonika” un fundamentālo pētījumu projektu realizācijā. Taču atsevišķi institūta zinātnieki 2009. gadā bija iesaistīti arī četrus starptautisko zinātniski pētniecisko projektu īstenošanā.

2009. gada rudenī arheologs Dr. V. Bērziņš tika uzaicināts līdzdarboties ES COST programmas akcijā “SPLASH-COS”: *Submerged Prehistoric Archaeology and Landscapes of the Continental Shelf* (Mūsdienās applūdušās arheoloģiskās liecības un ainavas uz kontinentālā šelfa). Starptautiskā projekta realizācijas laikā 2009.–2013. gadā mūsu pētnieks apgūst pieredzi applūstošo akmens laikmeta pieminekļu atrašanās un izpētē.

Savukārt antropologs Dr. hist. G. Gerhards iesaistījās Ohaio Valsts Universitātes (ASV) profesora R. Stekela (*Steckel*) vadītajā starptautiskā zinātniskā projektā *Global History of Health Project* (Pasaules veselības vēstures projekts), kurā viņš veic pētījumus par viduslaiku un agro jauno laiku Latvijas iedzīvotājiem Eiropas kontekstā. Projekta ietvaros nolasīti daudzi zinātniskie referāti un G. Gerhardam 2009. gadā kopā ar ārzemju kolēģiem iznākušas vairāk nekā 10 ISI datubāzēs iekļautas zinātniskās publikācijas.

2009. gadā turpinājās sadarbība ar Bulgārijas ZA Folkloras institūtu, tika uzsākts jauns starptautiskais divpusējais projekts *Bulgārija un Latvija: nemateriālā kultūras mantojuma problēmas* (2009–2012), kurā pētījumus veic mūsu institūta etnologi.

Bez tam etnologi piedalās Eiropas Komisijas programmā *eContentplus EDLocal* – projektā *Zudusī Latvija*, kurā tiek veidota Etnogrāfisko materiālu krātuves datu pieejamība Eiropas Digitālajā bibliotēkā *Europeana*.

Gandrīz visi institūta zinātnieki uz nelielām slodzēm daļām atbilstoši trūcīgajam finansējumam bija iesaistījušies VPP “Letonika” vai sadarbības projektā, vai arī kādā no deviņiem tematiskajiem pētījumu projektiem.

Visnozīmīgākie pētījumi 2009. gadā tika veikti Valsts pētījumu programmas “Letonika: pētījumi par valodu, vēsturi un kultūru” institūtā realizētajos projektos. Jāatzīmē, lai gan programma bija apstiprināta tikai līdz 2008. gadam, bet prioritārie virzieni izsludināti uz 2005.–2009. gadu, tad, pamatojoties uz programmas iesniegumu par termiņa pagarināšanu un zinātniskās un tautsaimnieciskās ekspertīzes rezultātiem, Valsts pētījumu programmas tika pagarinātas līdz 2009. gada beigām. Tādējādi no Valsts pētījumu programmas “Letonika” 16 projektiem LU Latvijas vēstures institūtā tika īstenoti trīs projekti.

Visi Padomju un nacistiskā režīma pētniecības nodaļas darbinieki turpināja darbu projektā *Okupācijas režīmi Latvijā un to sekas: politiskie, ekonomiskie, tiesiskie, sociālie un ētiskie aspekti. 1940–1965* (vad. Dr. hist. D. Bleiere). 2009. gadā pētījumu rezultāti tika aplūkoti Letonikas III kongresā un publicēti kongresa materiālos, bez tam projekta ietvaros 2009. gadā tika izdotas divas dokumentu publikācijas (D. Bleiere un Dz. Ērglis) un astoņi zinātniskie raksti, divi no kuriem (K. Kangeris) publicēti ārzemju izdevumos. Turpinājās arī darbs pie nozīmīgās 1940.–1941. gadā represēto personu datubāzes, no jauna apstrādājot un ievadot datorā vairāk nekā 120 1940. gadā arestēto personu krimināllietu (R. Viksne, Dz. Ērglis, E. Egle). Projekta dalībnieki aktīvi piedalījās starptautiskās konferencēs un semināros (11 referāti un priekšlasījumi), tostarp trīs uzstāšanās bija ārzemēs (D. Bleiere – Zviedrijā, K. Kangeris – divās konferencēs Vācijā). Ar Letonikas programmas atbalstu D. Bleiere

apmeklēja Viļņas un Tallinas arhīvus, iegūstot nozīmīgus materiālus turpmākiem pētījumiem un dokumentu krājumam “Nacionālkomunisms Latvijā dokumentos”.

Projektā ***Etniskie un sociālpolitiskie procesi Latvijā: stereotipu analīze*** (vad. Dr. hist. A. Karlsona) no institūta pētījumos piedalījās seši etnologi un vēsturnieki. Projekta pēdējā realizācijas gadā tika izdota viena grāmata (L. Dumpe) un publicēti deviņi zinātniskie raksti. Projekta ietvaros dalībnieki piedalījušies četrās starptautiskās zinātniskās konferencēs gan Latvijā, gan ārvalstīs (I. Lipša – Vācijā), Letonikas III kongresā nolasīti deviņi referāti.

2009. gadā salīdzinājumā ar citiem projektiem daudz paveikts Dr. hist. Ievas Osas vadītajā VPP projektā ***Letonikas avotu izpēte un datorizācija***. Projekta realizācijas gaitā izdota viena monogrāfija par zinātnes un augstākās izglītības pirmsākumiem Latvijā (J. Stradiņš) un viens rakstu krājums, kurā publicēti Rīgas arheoloģiskās izpētes 70 gadiem veltītās starptautiskās konferences referāti (sastādītāji A. Caune un I. Ose).

Kopumā projektā 22 iesaistītie darbinieki publicējuši 44 rakstus, to vidū 28 zinātniski raksti un 6 referātu tēzes. Nolasīti 18 referāti, no tiem 10 starptautiskās konferencēs un četras publiskas lekcijas Latvijā. Izveidotas un Latvijas vēstures institūta mājaslapā ievietotas trīs datubāzes, kurās atrodamas ziņas par institūta arheoloģisko, etnogrāfisko un bioarheoloģisko materiālu krātuvēs esošajiem avotiem.

VPP “Letonika: pētījumi par valodu, vēsturi un kultūru” pētījumi sniedz nozīmīgu ieguldījumu vēstures zinātnes tālākā attīstībā un jauno atklājumu arheoloģijā, etnogrāfijā, antropoloģijā, dendrohronoloģijā un vēsturē popularizēšanā. Ar Letonikas programmas atbalstu ir paveikts milzīgs darbs, izstrādājot datubāzes par Latvijas vēstures institūta krātuvju materiāliem, kas palīdz speciālistiem, studentiem un ikvienam interesentam ātri atrast informāciju par vajadzīgo arhīva materiālu glabāšanās vietu, apjomu un saturu.

Apkopots nozīmīgs materiāls datubāzē par 1940.–1941. gadā represētajām personām, precizētas un zinātniski apkopotas ziņas par padomju režīma represiju upuru skaitu, personu sociālo sastāvu, izglītību, aresta un notiesāšanas motīviem, apsūdzības saturu un raksturu utt., kas turpmāk tiks izmantotas zinātniskos pētījumos un vēsturiskās īstenības skaidrošanā.

2009. gadā noslēdzās darbs arī starpdisciplinārajā sadarbības projektā *Latvijas kultūrtelpa Eiropas kontekstā*. LU Latvijas vēstures institūtā tika izstrādāts apakšprojekts ***Etnokulturālie procesi Baltijā. Latvijas pilsētas un reģioni no visnenākajiem laikiem līdz mūsdienām*** (vad. Dr. hist. G. Zariņa), kurā bija iesaistīti pāri par 20 izpildītājiem. Darbs projektā norisa četros lielākos tematiskos blokos: *Akmens laikmeta un agro metālu perioda sabiedrības Rietumlatvijā un Lielupes baseinā: saimniecība, kultūra un dzīves veids* (vad. Dr. habil. hist. A. Vasks un trīs izpildītāji); *Kurzemes un Zemgales hercogiste Eiropas vēstures diskursā* (vad. Dr. hist. M. Jakovļeva un viens izpildītājs); *Latvijas etnokulturālās un demogrāfiskās vēstures pētījumi* (vad. Dr. hist. G. Zariņa un deviņi izpildītāji);

Pētījumi Rīgas vēsturē un zinātnes vēsturē (vad. Dr. hist. M. Barzdeviča un septiņi izpildītāji). Kopumā sadarbības projektā veiktie pētījumi 2009. gadā tika atspoguļoti 14 referātos, vienā monogrāfijā, vienā rakstu krājumā, 13 zinātniskās publikācijās ārzemju un Latvijas izdevumos, kā arī četrās populārzinātniskās publikācijās. Savukārt projektā iesaistītie seši krājumu glabātāji veikuši galvenokārt tehniskus darbus, kas saistīti ar materiālu kārtošānu un izsniegšanu pētniekiem, studentiem un citiem interesentiem.

Institūta jauno laiku vēstures pētnieki 2009. gadā uzsāka pētījumus arī trīs jaunos tematiskos grantos. Tā Dr. hist. I. Šneideres vadītajā grantā pieci zinātnieki (četri doktori, viens asistents) pievērsušies aktuālai, Latvijas historiogrāfijā līdz šim nepētītai tēmai **Totalitārisms Latvijā: politiskie un sociālie aspekti**. 2009. gads bija pirmais projekta īstenošanas gads, tādēļ galvenā uzmanība tika pievērsta plašākai historiogrāfijas pētniecībai, arhīvu materiālu apzināšanai; publicēti seši zinātniskie raksti un viena dokumentu publikācija, kā arī kopā ar "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla" redakciju organizēta apaļā galda diskusija par nacionālkomunistu darbību un tās ietekmi uz sabiedrību, kura atspoguļota žurnāla otrajā numurā. Divi zinātnieki par saviem līdzekļiem devās komandējumos uz Igauniju un Lietuvu, kur strādāja Tartu un Viļņas bibliotēkās.

Grantā **Vilhelma Muntera vadītā Latvijas Republikas ārpolitika (1936–1940)** (vad. Dr. hist. K. Kangeris) 2009. gadā galvenā uzmanība tika pievērsta plašākai historiogrāfijas pētniecībai un dokumentu apstrādei, nākotnē plānotajam dokumentu krājumam. Projektā iesaistītie septiņi izpildītāji ir publicējuši septiņus zinātniskos rakstus un K. Kangeris par saviem līdzekļiem strādājis Zviedrijas Valsts arhīvā, Karaliskajā bibliotēkā un arī Vācijas Federatīvajā arhīvā Berlīnē.

2009. gadā projekta **Sabiedriski politiskās un ekonomiskās vēstures problēmas Latvijā 1900.–1940. g.** vadītājs Dr. habil. hist. J. Bērziņš izdevis monogrāfiju par Latvijas rūpniecības strādniekiem (1900–1914), bet Ē. Jēkabsons sastādījis dokumentu krājumu sērijā "Vēstures avoti augstskolai" par Polijas ārējo politiku (1918–1937). Kopumā septiņi granta izpildītāji 2009. gadā publicēja arī 13 zinātniskos rakstus Latvijā un ārzemēs (Krievijā, Vācijā). Starptautiskās konferencēs Latvijā un Lietuvā nolasīti septiņi referāti, lasīti arī kursi bakalauru studiju programmās Latvijas Universitātē un vieslekcijas Polijā (Ē. Jēkabsons). Ē. Jēkabsons un I. Lipša vadījuši LU vēstures bakalauru un maģistru darbus.

Izpildītāju skaita ziņā nelielu projektu **Latvija agrajos jaunajos laikos un jauno laiku sākumā (16.–19. gs.)** vadīja Dr. hist. M. Auns. Četri izpildītāji 2009. gadā publicējuši astoņus rakstus Latvijā, kā arī Krievijā, Polijā un Somijā izdotos žurnālos, rakstu krājumos, konferenču materiālos, pieci informatīva rakstura darbi publicēti arī institūta žurnālā.

Institūta etnologi no 2009. gada pievērsušies tēmai **Tradicionālais un mainīgais Latvijas iedzīvotāju dzīvesveidā un kultūrā 19.–21. gs.** (vad. Dr. hist. A. Jansone). Grantā strādāja pieci izpildītāji, no tiem trīs pētnieki un divi krājuma glabātāji. 2009. gadā granta ietvaros publicēti pieci raksti Latvijas izdevumos un viens par svētku tērpa rotāšanu apjomīgajā Lietuvas izdevumā "Baltu māksla". A. Jansone sagatavojusi arī

populārzinātnisku izdevumu “Latviešu tradicionālais tautas tērps un tā valkāšanas tradīcijas” (R., 2009. 64 lpp.), nolasījusi ziņojumus divos starptautiskos forumos (Bosnijā–Hercegovinā, Ķīnā), uzstājusies ar referātiem vairākās Latvijas pilsētās (Rīgā, Ogrē, Mazsalacā, Jēkabpilī, Grobiņā). Etnologi 2009. gada vasarā vākuši jaunus materiālus arī nelielās zinātniskajās ekspedīcijās Vidzemē – Jēkabpils raj. Kūku un Variešu pagastā un Latgalē – Balvu un Ludzas rajonā.

Projektā *Latvijas 13.–18. gadsimta kultūrvēsturiskā mantojuma dendrochronoloģiskā un bioarheoloģiskā izpēte* (vad. Dr. hist. G. Gerhards) bija apvienojušies divu arheoloģijas disciplīnu speciālisti (divi doktori un četri zinātniski tehniskā personāla pārstāvji). Pārskata periodā *dendrochronoloģijā* (M. Zunde, M. Petrova) veikta Cēsīs un Rīgā pēdējos gados atklāto koka senceltņu koksnes paraugu un gadskārtu mērīšana, to datu apstrāde. Savukārt *bioarheoloģijā* (G. Gerhards, statistiķe N. Smotrova, krājuma glabātāja I. Šmerliņa un divas studentes laborantes A. Vilka, M. Petrova) 2009. gadā uzsākta Rīgas arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla inventarizācija, restaurācija, mērījumu veikšana, statistiskā apstrāde un paleopatoloģiskā izpēte. Kopumā abu tēmu izstrādē nolasīti 19 referāti Latvijā un ārzemēs, kā arī iznākušas 18 publikācijas, no kurām lielākā daļa tapusi G. Gerhardam sadarbībā ar ārzemju kolēģiem.

Granta *Latvijas viduslaiku un jauno laiku arheoloģijas aktuālās problēmas* (vad. Dr. hist. I. Ose) četri izpildītāji pārskata periodā publicējuši deviņus rakstus, kā arī nolasījuši trīs referātus un divas lekcijas. 2009. gadā tika veikti arī arheoloģiskie izrakumi Cēsīs (Z. Apala) un Nurmuižā (R. Brūzis).

Granta *Materiālās un garīgās kultūras attīstības tendences Latvijā vēlajā dzelzs laikmetā* (vad. Dr. hist. A. Vilcāne) izpildē piedalījās pieci darbinieki. Granta ietvaros A. Vilcāne izdeva arheoloģes E. Brīvkalnes maģistra darbu “Mežotnes pilskalna depozīts” (R., 2009. 64 lpp.), bez tam publicēti trīs zinātniskie raksti, trīs recenzijas un astoņi populārzinātniski raksti (informācijas par vēstures zinātnes dzīvi). Projekta dalībnieki Latvijā nolasījuši arī divus referātus. Veikti aizsardzības izrakumi Līvānu Veiguru senkapos (S. Tilko, A. Vilcāne), krājuma glabātāja I. Lazdiņa izpildīja tehniskā vadītāja pienākumus Mežītes pilskalna izrakumos. Savukārt Arheoloģisko materiālu krātuvē veikta arheoloģiskajos izrakumos zīmēto plānu (1312 vienības) inventarizācija un reģistrācija, sekmējot unikālu arheoloģisko izrakumu materiālu pieejamību zinātniekiem, pētniekiem, interesentiem. Arheoloģisko materiālu krātuvē apkalpoti 685 apmeklētāji, izsniedzot tiem pētījumiem nepieciešamo pirmdokumentāciju – izrakumu pārskatus, senlietu un plānu zīmējumus u.c. materiālus (S. Tilko).

Arheologi, kas veic pētījumus par Latvijas vissenākajiem periodiem, bija apvienojušies projektā *Sabiedrība un materiālā kultūra mījiedarbībā ar apkārtējo vidi akmens un metālu laikmetā Latvijas teritorijā* (vad. Dr. habil. hist. A. Vasks). Granta pieci izpildītāji gada laikā bija publicējuši piecus rakstus un nolasījuši četrus referātus. 2009. gadā tika turpināti izrakumi Zvejniekos pie Burtnieku ezera (I. Zagorska) un paralēli izrakumiem kopā ar Lundas Universitātes prof. L. Larsonu noorganizēta starptautiska vasaras skola par akmens laikmeta apmetņu un kapulauku

pētniecību. Lubāna ezera mitrājā I. Loze veica arheoloģiskos izrakumus Suļkas purva apmetnē. Savukārt V. Bērziņš sadarbibā ar Vācijas Arheoloģijas institūta Romiešu-ģermāņu komisijas (Frankfurtē pie Mainas) pētnieku K. Rasmanu veica Zvejnieku akmens laikmeta pieminekļu kompleksa un jaunatklātās Slocenes apmetnes magnetometrisko izpēti. 2009. gadā tika turpināti arheoloģiskie pētījumi arī Mežītes pilskalnā un kapulaukā (A. Vasks, E. Guščika).

Apskata noslēgumā jāpasvītro, ka visu grantu vadītāji ir atzīmējuši nepietiekamo finansējumu, kas nenoliedzami stipri iespaidoja grantos veikto pētījumu apjomu un efektivitāti.

Tomēr, neskatoties uz samazināto finansējumu, arī 2009. gadā LU Latvijas vēstures institūtā tika sasniegti nozīmīgi rezultatīvie rādītāji: izdotas 10 grāmatas. Starp interesantākajām un pieprasītākajām ir J. Stradiņa monogrāfija "Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā" (R., 2009. 639 lpp.), kas jau pēc pusgada ir izpirkta. Līdzīgi grāmatnīcu plauktos nav atrodams rakstu krājums "*The Hansa Town Riga as Mediator between East and West. Proceedings of an international scientific conference dedicated to 70 years of archaeological research in Riga held in Riga, Latvia, on 23–25 September 2008*" (Hanzas pilsēta Rīga – starpniece starp austrumiem un rietumiem. Rīgas arheoloģiskās izpētes 70 gadiem veltītās starptautiskās konferences referātu krājums. R., 2009. 232 lpp.). Lasītajiem saistošs ir arī etnogrāfes L. Dumpes sastādītais krājums "Latviešu tautas ēdieni: Latvijas vēstures institūta etnogrāfisko ekspedīciju materiāli" (R., 2009. 288 lpp.).

2009. gadā tika izdoti arī visi četri "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla" numuri, bijis vairāk nekā 230 dažāda apjoma un rakstura publikāciju Latvijas un ārzemju izdevumos, kā arī nolasīti 110 referāti Latvijā un ārzemēs starptautiskās konferencēs, kongresos, semināros un citos prestižos pasākumos ASV, Bosnijā–Hercegovinā, Dānijā, Francijā, Grieķijā, Igaunijā, Itālijā, Krievijā, Lietuvā, Polijā, Somijā, Spānijā, Ungārijā, Vācijā, Zviedrijā.

2009. gadā institūta zinātnieki publicējuši necerēti daudz – 18 rakstus anonīmi recenzētos un starptautiski pieejamās datubāzēs iekļautos zinātniskos izdevumos.

Mūsu pētnieki, lai piesaistītu sabiedrības uzmanību būtiskiem vēstures notikumiem un datumiem, 2009. gadā ieviesa jaunu veidu aktuālu tēmu iztīrīšanai – apaļā galda diskusiju, kurā apsprieda jautājumu par nacionālkomunistu darbību un tās ietekmi uz sabiedrību ar tā laika norišu daļībniekiem (teātra zinātniece L. Akurātere, Dr. hist. D. Bleiere, Dr. sc. inf. S. Kruks, žurnālists V. Krustiņš, Dr. hist. I. Lipša, Dr. hist. h.c. J. Stradiņš, Dr. hist. I. Šneidere, Dr. hist. G. Zemītis). Apaļā galda diskusijas materiālu pilns teksts un komentāri publicēti "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla" 2009. gada otrajā numurā (149.–173. lpp.).

Nobeidzot pārskatu par LU Latvijas vēstures institūta darbu 2009. gadā, jāsecina, ka pašreizējais niecīgais finansējums apdraud daudzu zinātņu nozaru un institūciju eksistenci, tai skaitā arī Latvijas vēstures zinātnes pastāvēšanu.

Viktorija Bebre